

on Ukrainianization of Russian army and its military construction errors, the basic sources that enable the study of the history of the formation and existence of the First Ukrainian Corps, the reasons collapse of the housing and the attitude of leaders of the Central Council of the person to Skoropadskiy. Events related to Ukrainianization 34th Army Corps, which allow to deepen knowledge about the process Ukrainianization units and formations of the Russian army and its role in the defense of Kyiv from the Bolsheviks were investigated.

Keywords: Pavlo Skoropadskiy, First Ukrainian Corps, 34th Army Corps, the Central Council of Ukraine, Ukrainianization of Army, South-Western Front, 1917.

* * *

УДК 94(477):323.282«1919»

Черевичний Г. С.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
новітньої історії України, Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ)

Даниленко Р. М.,
викладач, КВНЗ КОР «Богуславський гуманітарний
коледж ім. І. С. Нечуя–Левицького»
(Україна, Богуслав), danulenko@ukr.net

РЕПРЕСИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ТРИБУНАЛІВ В УКРАЇНІ В 1919 Р.

Розкрито процес формування радянської судової системи та її складової – революційних трибуналів на території України. Висвітлено особливості організації та функціонування революційних трибуналів на території України в 1919 р. Розглянуто структуру та діяльність військово-революційних трибуналів на території України в 1919 р. Охарактеризовано місце революційних трибуналів у радянській репресивно-каральній системі. Висвітлено регіональні особливості репресивної практики революційних трибуналів у 1919 р. Окрему увагу приділено репресивній діяльності Надзвичайного військово-революційного трибуналу в Чернігові, більшість вироків якого виносилися без сліdstва чи допиту. На базі архівних джерел досліджено практику застосування пом'якшення вироків революційних трибуналів президією ВУЦВК. Висвітлено боротьбу революційних трибуналів з посадовими злочинцями радянських правоохоронних органів. На прикладі М. Кручинського продемонстровано, що головні реалізатори червоного терору виправдовувалися революційними трибуналами за свої неправомірні вчинки.

Ключові слова: революційні трибунали, репресії, розстріли, більшовики, Україна.

Встановлення радянської влади в Україні супроводжувалося нещадним терором проти українського населення. Головну роль у його реалізації в 1919 р. відігравали надзвичайні комісії, проте не менш важливою була й роль революційних трибуналів, які з органів правосуддя перетворилися на інструмент розправи з ворогами радянської держави. На території України саме в 1919 р. відбувається остаточне їхнє утвердження як репресивних органів. У світлі сучасних подій висвітлення даного питання набуває ще більшої актуальності. Дослідження репресивного аспекту діяльності революційних трибуналів у 1919 р. допомагає краще зрозуміти становлення радянської репресивно-каральної системи в Україні.

У радянській історіографії діяльність революційних трибуналів розглядалася в контексті становлення радянської судової системи і тому акцент переважно робився на юридичному аспекті їхньої організації та функціонування і репресивна діяльність залишалася поза увагою дослідників. Серед праць даного періоду варто виділити дослідження М. Кожевникова і Д. Сусли [6; 17]. Після здобуття Україною незалежності також досліджувався переважно юридичний аспект функціонування революційних трибуналів [3; 39]. Репресивна діяльність революційних трибуналів фрагментарно висвітлюється також у статті С. Сергійчука, щоправда, автор зосередився на діяльності Подільського

губернського революційного трибуналу в 1920–1923 рр. [15]. Репресивну сутність революційних трибуналів охарактеризував у своїй монографії російський дослідник В. Буков [1]. Проте загалом репресивна діяльність революційних трибуналів в Україні в 1919 р. залишається малодослідженою.

Метою статті є аналіз особливостей репресивної практики революційних трибуналів в Україні в 1919 р.

Одним з важливих інструментів утримання влади для більшовиків була судова система, тому не дивно, що її реформування стало одним з першочергових завдань радянської влади. Вже 4 січня 1918 р. постановою Народного Секретаріату була ліквідована існуюча на той час судова система. Замість неї впроваджувалися народні суди та революційні трибунали.

Створюючи нову судову систему, більшовики проголошували викорінення тяжких та ганебних покарань, як пережитків минулого. Зокрема, у 22-му пункті вищезгаданої постанови зазначалося, що тілесні покарання, що мають характер публічної ганьби, а також смертна кара назавжди мають бути витравлені зі свідомості і пам'яті народу України. У всіх без винятку справах було заборонено позбавляти кого-небудь волі на строк понад 5 років. Разом з тим у 23-му пункті зазначалося, що народні суди в своїх рішеннях мали керуватися революційним сумлінням і законами попередніх урядів, за винятком скасованих [22, с. 32]. Тобто, при винесенні вироків головну роль відігравала не стільки доказова база, презумпція невинуватості та ін., скільки особисте переконання суддів у провині обвинувачуваного.

Паралельно з народними судами запроваджувалися революційні трибунали, завданням яких було нещадне переслідування мародерства і всіх видів зловживань промисловців і торговців, а також боротьба з саботажем чиновників та іншими ворогами революції. Вносити рішення революційні трибунали могли за власним розсудом, керуючись пунктами 20–23 постанови про запровадження народного суду від 4 січня 1918 р. Тобто, як і народні суди, революційні трибунали мали керуватися революційним сумлінням при винесенні вироків [38, арк. 132–133].

У 1918 р. революційні трибунали в Україні ще не зуміли відіграти тієї важливої ролі у радянській репресивній політиці, як це було в подальші роки. Пояснювалось це рядом факторів. По-перше, це було викликано недовготривалістю більшовицького панування в Україні в 1918 р. По-друге, революційні трибунали, як і народні суди, в 1918 р. були обмежені при визначенні міри покарання, яка не могла перевищувати ув'язнення на строк понад 5 років. По-третє, розправи над обвинуваченими чи засудженими революційними трибуналами носили, як правило, самочинний характер і були спричинені кровожерливими настроями революційно налаштованих мас. Зокрема, бували випадки, коли матроси самі вимагали видати їм вже засуджених революційними трибуналами осіб для розправи. Були й непоодинокі випадки, коли обвинувачувані не потрапляли до суду революційного трибуналу, будучи розстріляними по дорозі своїми конвоїрами.

У 1919 р., знову захопивши владу в Україні, більшовики декретом РНК УСРР «Про суд» від 14 лютого

1919 р. вдруге ліквідували існуючу в УНР судову систему. Замість неї, як і в 1918 р. запроваджувалися паралельно дві самостійні судові системи: народних судів і революційних трибуналів [17, с. 14].

Відповідно до Тимчасового положення про народні суди й революційні трибунали УСРР від 14 лютого 1919 р. революційні трибунали створювалися лише в губернських центрах і великих промислових районах. За рішенням губвиконкомів на території губернії могли бути організовані також районні або окружні революційні трибунали. Голова і члени губернських революційних трибуналів загальною кількістю в 15 чол. обиралися губвиконкомом на 6-місячний термін з правом дострокового відклику [17, с. 18]. Тим самим ліквідовувалася демократична система формування трибуналів, адже тепер їхній склад обирався губвиконкомом, які в свою чергу були підконтрольні більшовицькому центру.

До сфери повноважень революційних трибуналів відносилися справи про контрреволюційні діяння і виступи, саботаж, дискредитування радянської влади, посадові злочини й шпигунство. При цьому сам трибунал визначав чи підлягає конкретна справа його юрисдикції, чи вона мала бути передана до народного суду. Революційний трибунал розглядав справу в складі трьох постійних членів, які назначалися губревкомом і двох непостійних, які делегувалися партійними й робітничими організаціями. Прокурор у справах, які розглядав трибунал призначався ревкомом або ж самим революційним трибуналом. Обвинувачувані могли скористатися послугами адвоката [10], якого, як правило, призначав сам трибунал.

Слід зазначити, що на відміну від народних судів, у справах, які розглядали революційні трибунали, не було передбачено порядку перегляду справ за нововиявленими обставинами. Такий порядок було введено лише декретом РНК УСРР від 16 квітня 1919 р. [17, с. 19–20].

12 квітня 1919 р. ВУЦВК видав декрет, яким затверджувалося «Положення про революційні трибунали», яке визначило порядок винесення вироків «керуючись виключно обставинами справи й веліннями революційного сумління» і надала трибуналам «нічим не обмежене право при визначенні міри репресії» [4, с. 12, 15].

Декретом від 15 квітня при ВУЦВК для розгляду справ особливої важливості було організовано Верховний революційний трибунал у складі 7 осіб, троє з яких обиралися на 3-місячний термін, четверо – не мали визначеного терміну їхніх повноважень. При Верховному революційному трибуналі були створені колегії обвинувачів і захисників, а також введені верховні народні слідчі. Його вироки не підлягали оскарженню [17, с. 20].

Крім цього існували військово-революційні трибунали, на які покладалося судочинство в прифронтових зонах. Відповідно до «Положення про особливі військові трибунали», яке було прийняте в січні 1919 р. в Україні запроваджувалися військові трибунали наступних категорій: а) ротні товариські (дисциплінарні), б) полкові, в) загальноармійські (надзвичайні) г) армійський касаційно-апеляційний відділ. Всі вони розглядали справи у складі голови та двох

членів. Члени ротних трибуналів обиралися всією ротою і підлягали затвердженню полковим трибуналом. Члени останнього призначалися армійським трибуналом, а загальноармійський – Революційною військовою радою Української Червоної армії і затверджувався урядом УСРР. Касаційно-апеляційний відділ складався з голови, що назначався урядом УСРР, і двох голів полкових трибуналів, які чергувалися між собою що два тижні [6, с. 95–96; 17, с. 12].

Полкові та армійський трибунали при винесенні міри покарання керувалися власним революційним сумлінням. Вироки про застосування найвищої міри покарання мали бути прийняті одногосно [17, с. 12]. 10 квітня військово-революційний трибунал 1-ої Української Радянської Червоної армії засудив до розстрілу 11 осіб, звинувачених у збройному повстанні проти радянської влади [37, арк. 249].

В деяких випадках радянське правосуддя карало і червоноармійців. Так, у квітні Харківським окружним Військово-революційним трибуналом було засуджено до розстрілу командира 2-го Московського інтернаціонального полку Гегедиша, командира китайської роти Ма Ту Біо та взводного цієї роти Су Лан Лін за самосуд, що вони вчинили над десятима китайцями. Останні були заарештовані засудженими, звинувачені в пограбуваннях і вбивствах 5-ти червоноармійців, і врешті-решт закатовані [2].

Засуджені революційними трибуналами, на відміну від засуджених надзвичайними комісіями, мали право на помилування і пом'якшення своєї участі. Таке клопотання мало бути подано до ВУЦВК через революційні трибунали протягом 48 годин після винесення вироку. У разі його подання виконання смертного вироку мало бути призупинено до його розгляду [6, с. 80; 17, с. 18].

Як правило, такі пом'якшування вироків здійснювалися щодо членів комуністичної організації, як у випадку з членами Луганської комуністичної організації К. Кішкіним та Л. Браславським. Їх було засуджено до смертної кари за вимагання грошей у населення під загрозою розстрілу. Президія ВУЦВК постановила замінити смертну кару на 10 років виправних робіт [33, арк. 37].

Але бували випадки пом'якшення вироків і по відношенню до не комуністів, як правило у резонансних справах. Так було, наприклад, у справі сестри милосердя, студентки медичного інституту 22-річної Ксенії Сперанської, звинуваченої у діяльності на користь петлюрівської контррозвідки та засудженої до розстрілу. Вона одного разу передала зібрані на вулиці чутки та свідчення про кількість і розташування більшовицьких військ у Києві українській контррозвідці у Фастові. Зробила вона це через закоханість у місцевого начальника контррозвідки та власне скрутне фінансове становище [23, арк. 5–8].

Після її арешту більшовики заявили про викриття шпигунської організації. Було висунуто обвинувачення ще 4-ом особам, щоправда, причетність трьох із них так і не вдалося довести до суду. Ксенію Сперанську революційним військовим трибуналом 1-ої армії було засуджено до розстрілу з правом клопотати перед президією ВУЦВК про заміну смертної кари [23, арк. 16–17зв].

Слід зазначити, що К. Сперанська страждала психічними розладами, що були викликані поганою спадковістю, від яких вона лікувалася ще в 1917 р. На підставі цього факту, підтвердженого трьома лікарями, а також клопотання ради старост слухачок жіночого медичного інституту, 26 травня президія ВУЦВК погодилась визнати її психічно нездоровою та замінити їй смертну кару примусовим лікуванням у психіатричній лікарні на 10 років [23, арк. 2, 12, 13, 20, 23–25, 29].

Враховуючи те, що в обвинувачення не було жодних прямих доказів її участі у шпигунській організації й вся справа будувалася на свідченнях очевидців про її підозрілу поведінку, а також вибитого зізнання, таке рішення ВУЦВК навряд чи можна назвати пом'якшенням вироку. Але все ж даний випадок є показовим, адже, на відміну від багатьох інших випадків, йшлося не про комуністів, звинувачених у кримінальних злочинах, а про особу, що звинувачувалася у контрреволюційних діях.

Проте, в більшості подібних випадків ВУЦВК залишав вирок у силі. Так, наприклад, було з засудженням до страти Т. А. Андреевим. Його було звинувачено в тому, що він співпрацював з німецькою адміністрацією і видавав їй радянських агентів, зокрема йому приписувалася видача активного радянського працівника А. Терехова. Сам Андреев стверджував, що він навпаки переховував Терехова, а співпрацювати з німецькою таємною поліцією був змушений зі страху за безпеку своєї родини. Його слова підтверджувалися одним зі свідків, яка стверджувала, що бачила, як німці катували Андреева. 5 травня Сумський трибунал засудив його до розстрілу, а 11 серпня ВУЦВК відхилило його клопотання про помилування [26, арк. 1, 2, 7, 9, 37–38].

Відхиленим було і клопотання про помилування П. Пагельса, засудженого Чернігівським трибуналом до розстрілу 17 травня 1919 р. за службу писарем в районній варті м. Клинців, участі в арештах й побитті комуністів та в обороні Клинців від радянських військ під час наступу останніх. Вирок було винесено на основі свідчень трьох співробітників ЧК, які однобоко висвітлили обставини справи. При цьому трибунал не дозволив захисту викликати свідків, які б могли доказати невинуватість П. Пагельса [27, арк. 1, 2, 6, 18, 24].

Інколи революційні трибунали, перевищуючи свої повноваження, самі розбирали клопотання про помилування. Так було, наприклад, у випадку клопотання С. Максименка за свого сина В. Максименка, засудженого 11 червня до розстрілу за службу в державній варті Української держави. Чернігівський губернський революційний трибунал, який виніс смертний вирок, самовільно відхилив клопотання про помилування, за що був розкритикований юридичним відділом ВУЦВК. Але при цьому саме клопотання все одно не було задоволене [25, арк. 2, 3, 6, 131].

Взагалі офіційно більшовики негативно ставилися до смертної кари й вважали її радикальним заходом, необхідність якого викликана громадянською війною. Вони заперечували можливість застосування смертної кари народними судами. Київський губернський юридичний відділ у своєму роз'ясненні, стосовно можливості застосування смертних вироків, зазначав: «Народні суди в жодному разі не можуть виносити

смертних вироків. Смертна кара, як нормальна міра покарання, не передбачена жодним декретом і йде у розріз із соціалістичною правосвідомістю. В даний же перехідний час смертна кара застосовується революційними трибуналами й адміністративними органами, виключно як знаряддя класової боротьби» [16].

Революційні трибунали розглядалися більшовиками як інструмент репресивної політики, необхідний для знищення ворогів радянської влади. Голова Верховного військового трибуналу РСФРР К. Данішевський зазначав, що революційний трибунал – це в першу чергу орган знищення, ізоляції, знешкодження і тероризування ворогів робітничо-селянської держави, а смертна кара – це не покарання, а просто фізичне знищення ворога робітничого класу [1, с. 250]. Тобто, революційний трибунал був не стільки органом правосуддя, скільки органом політичної розправи, а тому за своєю сутністю він був ближче до надзвичайних комісій, а не до народних судів.

В червні 1919 р., з метою посилення боротьби з контрреволюцією, Харківським окружним військово-революційним трибуналом було видано наказ про скасування всяких обмежень для губернських гарнізонних військово-революційних трибуналів при обиранні міри покарання для винних. При розгляді справ трибунали мали керуватися виключно революційним сумлінням і революційною свідомістю. Щоправда, Харківський окружний військово-революційний трибунал залишив за собою обов'язковим затвердження смертних вироків, що виносилися в губернських гарнізонних військово-революційних трибуналах, не дозволивши тим самим останнім набутти повноважень надзвичайних комісій і зберігши за військово-революційними трибуналами ознаки органів правосуддя [11].

Після евакуації з Харкова радянські репресивні установи продовжували діяти й за межами міста. Так, 10 липня із Сум повідомляли, що за постановою революційного трибуналу за підписом П'ятакова, Рафаїла й Буздальна було розстріляно 7 осіб «у відповідь на оголошений у Харкові козакий білий терор» [9].

Активно діяли революційні трибунали й в Одесі. Так, 18 червня військово-революційним трибуналом було засуджено до розстрілу полковника Петухова. Його звинувачували у формуванні в Одесі білоруської бригади, яка мала виступити проти Червоної армії [18]. 24 червня Воєнно-революційним трибуналом було засуджено до розстрілу графа Павла Скаржинського. Він був звинувачений у співпраці з Державною вартою [34, арк. 19].

Також в Одеському військово-революційному трибуналі розглядалася справа активних учасників проскурівського погрому. На лаві підсудних опинилися старший лікар Першого санітарного потягу південно-східної групи Скорняк, його помічник фельдшер Кольцов і навіть сестра милосердя Сосіс. Їх було обвинувачено в тому, що вони агітували й брали активну участь у погромі крамниць, приватних квартир і масовому побитті єврейського населення у Проскурові. Скорняк також був звинувачений у тому, що віддав розпорядження не приймати поранених більшовиків [8]. Трибунал засудив лікаря Скорняка і фельдшера Кольцова до розстрілу [19].

Звичайно, слід зазначити, що не всі судові справи завершувалися обвинувальним вироком. Нерідко

обвинувачених навіть у контрреволюційних діях виправдовували. Так, 25 червня 1919 р. в Одеському революційному трибуналі були виправдані Віра Москаленко, звинувачена в контрреволюційній і погромній агітації, та Ісак Трохимець, звинувачений у паплюженні радянської влади [7].

При винесенні вироку, важливу роль для трибуналу відіграв соціальний стан обвинуваченого. Якщо він належав до заможних верств населення чи інтелігенції, то до нього застосовувалося більш суворе покарання. У випадку, коли обвинувачений походив з робітників чи найбіднішого селянства, то часто відбувалося пом'якшення вироку. Наприклад, С. Остапенко за участь в антибільшовицькому виступі в Миргородському повіті був засуджений Надзвичайним військово-революційним трибуналом 7 травня 1919 р. до розстрілу, але врахувавши його походження з найбідніших селян, а також нерозуміння ним політичної ситуації, вирок було пом'якшено до 5 років примусових робіт з можливістю дострокового звільнення через 1 рік [24, арк. 6].

Одним з яскравих проявів репресивної практики революційних трибуналів стала діяльність Надзвичайного військово-революційного трибуналу в Чернігові, який було організовано у червні 1919 р. за постановою президії губвиконкому. Його завданням було розвантажити в'язниці від контрреволюційних елементів. Вже через кілька днів Урін – один з його членів заявив протест проти необґрунтованих розстрілів, які проводив трибунал. Всього за 2–3 дні останнім було розстріляно близько 60 осіб [32, арк. 58].

Питання про діяльність трибуналу було винесене на екстрене засідання губпаркому, більшість якого визнала діяльність трибуналу правильною і винесла постанову про відновлення його діяльності. Незгідний з даними постановами голова губпаркому Риндич заявив про складання з себе повноважень голови і про вихід зі складу президії. Урін, у свою чергу, заявив про вихід зі складу трибуналу. Але під загрозою виключення з партії обидва відкликали свої заяви.

Тим не менше, на деякий час трибунал був змушений припинити свою діяльність, поновивши її лише наприкінці липня в оновленому складі на чолі з Батюком. Приводом до поновлення діяльності трибуналу було названо викриття Чернігівською губЧК контрреволюційної змови в Городнянському та Чернігівському повітах. У зв'язку з цією справою було арештовано 50 осіб [12].

Розпочалась нова хвиля необґрунтованих розстрілів, часто навіть без достатньо сформульованого обвинувачення [32, арк. 58]. 31 липня з Чернігова повідомляли про розстріл 13 осіб за участь в організації контрреволюційної і білогвардійської змови. 2 серпня «Известия» повідомляли про розстріл за постановою Надзвичайного революційного трибуналу 15-ти заручників у зв'язку з розкриттям контрреволюційної змови та в порядку червоного терору [20]. За постановою трибуналу від 7 серпня за звинуваченнями у контрреволюційній діяльності було розстріляно ще 8 осіб [21].

Всього за постановою трибуналу за декілька днів було розстріляно 75 осіб, більшість з яких не мали жодного стосунку до контрреволюційної діяльності. В більшості випадків не було ні допиту, ні слідства. Щодо багатьох обвинувачених не було зібрано жодних

обвинувальних матеріалів, а було лише повідомлення про арешт. Під час допитів відбувалися побиття арештованих шомполами, нагайками, кулаками, ногами, при чому били власноруч члени губкому і Надзвичайного трибуналу [32, арк. 58–58зв].

Окрім боротьби з контрреволюцією, спекуляцією та саботажем, одним з важливих напрямів діяльності революційних трибуналів був також розгляд посадових злочинів. В тому числі вони розбирали справи про зlodіяння чекістів, міліціонерів та представників інших радянських правоохоронних органів.

Як правило, особливо жорстоко каралося хабарництво та здирництво з боку посадових осіб. Зокрема, було засуджено до розстрілу співробітника ЧК Абрамянца за вимагання грошей у дружин заарештованих для звільнення їхніх чоловіків. Він вимагав гроші у жінки, на чоловіка якої вже було підписано ордер на звільнення. Абрамянц, знаючи про це, пропонував жінці влаштувати звільнення її чоловіка за 15 тис. руб., але вона відмовилася платити [13]. Цікаво, що Верховний касаційний суд скасував смертний вирок для Абрамянца, але революційний трибунал 9 серпня повторно визнав його винним та засудив до розстрілу [29, арк. 9–10; 14].

Також революційні трибунали виносили смертні вирoki представникам правоохоронних органів у випадках, коли провина обвинуваченого була очевидною і при цьому його зlodіяння не виправдовувалися інтересами «пролетарської революції» та «диктатури пролетаріату». Так, 1 серпня Київським губернським революційним трибуналом до розстрілу були засуджені комісар міліції Олексій Лобода та його помічник Костянтин Черкезов. Лобода особисто розстрілював заарештованих без суду і слідства. Також, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння він бив заарештованих і наказував робити те ж саме своїм підлеглим. Також, за свідченнями міліціонерів, Лобода зґвалтував 13 жінок. К. Черкезов брав участь у вбивствах і катуваннях невинних людей, прикривав всі злочинні діяння Лободи, фальшуючи відношення про смерть арештованих [28, арк. 17, 23, 54, 79, 84–86, 90–93, 115, 120–121зв, 319–319зв, 327зв].

Однією з найбільш гучних стала справа голови ревкому і ЧК Волинської губернії Михайла Кручинського, що була розглянута Верховним революційним трибуналом 30–31 липня 1919 р. Кручинський особисто, без жодного суду, публікував накази про розстріли всіх, кого підозрював в контрреволюційній діяльності. Зокрема, з 31 травня по 9 червня 1919 р., не маючи на те жодних повноважень і без достатнього ознайомлення з матеріалами слідства, він наказав розстріляти 18 осіб [5]. Зрештою, Кручинський був заарештований наркомом держконтролю М. Скрипником, під час перебування останнього на Волині.

Адвокат М. Кручинського Шубін у своїй промові заявив, що його підзахисний при винесенні смертних вироків керувався виключно своїм «революційним сумлінням». Якщо б були доведені якісь корисні мотиви чи злі умисли, то тоді б можна було б говорити про його винуватість. Також правозахисник зазначив, що незважаючи на те, що співробітники ЧК позбавлені юридичного права самовільних розстрілів, окрім випадків, коли злочинець спійманий на місці злочину,

але на практиці це не відповідає дійсності [31, арк. 151–151зв].

Таким чином, адвокат намагався довести, що засудження голови губЧК за одноосібне винесення смертних вироків може поставити під сумнів діяльність всіх надзвичайних комісій.

Верховний революційний трибунал, попри те, що визнав висунуті проти М. Кручинського обвинувачення доведеними, «... рахуючись з тим, що всі перераховані злочини, здійснені Кручинським проти революції й Радянської влади були не результатом злої волі, а внаслідок нерозуміння ним всієї відповідальності свого становища...», постановив засудити Кручинського до 6 місяців примусових робіт та позбавити його права протягом року займати відповідальні посади [30, арк. 11–11зв].

Але навіть цього короткого терміну ув'язнення Кручинський не відбув, бо був амністований комісією ЦВК на чолі з С. Косіором. Уже в серпні 1919 р. його було направлено в політуправління 44 стрілецької дивізії XII армії, де вже з вересня обіймав посаду помічника військового комісара 44 стрілецької дивізії. А в грудні 1919 р. очолив Київський тимчасовий військово-революційний комітет [36, арк. 124зв]. В травні ж 1920 р. Революційна військова рада XII армії направила до ВУЦВК прохання про скасування щодо Кручинського вироку Верховного революційного трибуналу [35, арк. 92].

Вирок Верховного революційного трибуналу, засідання якого детально висвітлювалися у радянській пресі, був важливим посланням для інших чекістів: розстріли в ім'я революції чи комуністичної партії, навіть безпідставні, якщо вони не мали особистого характеру, тяжким злочином не вважалися.

Таким чином, революційні трибунали були важливим елементом радянської репресивно-каральної системи. Керуючись при винесенні вироків революційним сумлінням і революційною свідомістю, вони збільшували кількість жертв більшовицького терору. На відміну від надзвичайних комісій, які з самого початку створювалися як позасудовий орган розправи, революційні трибунали діяли від імені радянської держави і їхня репресивна діяльність свідчила про те, якими була законність та правосуддя в УСРР. Вони також стали тим базисом, завдяки якому вдалося розпочати масштабні репресії наприкінці 1920–30-х рр. Трагічний історичний досвід діяльності революційних трибуналів, у свою чергу, підтвердив те, що здійснення судочинства на підставі революційного сумління чи правосвідомості несумісне з базовими принципами існування правової держави.

Список використаних джерел

1. Буков В. А. От российского суда присяжных к пролетарскому правосудию: у истоков тоталитаризма / В. А. Буков; Российская правовая академия, Международный юридический ин-т. – М.: Археогрифический центр, 1997. – 452 с.
2. Военно-революционный трибунал // Известия Харьковского совета и губернского исполнительного комитета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – Харьков, 1919. – №85. – 5 апреля. – С.3–4.
3. Гринюк В. О. Суд радянської доби / В. О. Гринюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – №2 (6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12hvosrd.pdf>.

4. Декреты Советской власти / [Ред. Коллегия: Г. Д. Обичкин]. – Т.5. – М.: Политиздат, 1971. – 702 с.
5. Дело председателя волынского ревкома // Коммунист. – К., 1919. – №121 (149). – 31 июля. – С.2.
6. Кожевников М. В. История советского суда / М. В. Кожевников; ред. И. Т. Голяков. – М.: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР, 1948. – 376 с.
7. Красный суд // Известия Одесского совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – Одесса, 1919. – №72. – 27 июня. – С.2.
8. Местная жизнь // Известия Одесского совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – Одесса, 1919. – №71. – 26 июня. – С.2.
9. На захист революції // Вісті ВУЦВК. – К., 1919. – №89 (116). – 12 липня. – С.2.
10. Организация Революционного Трибунала // Известия Черниговского Временного Военно-Революционного комитета. – Чернигов, 1919. – №25. – 15 февраля. – С.3.
11. Приказ по Харьковскому военно-судебному округу // Известия Харьковского совета и губернского исполнительного комитета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – Харьков, 1919. – №135. – 11 июня. – С.3.
12. Раскрытие контрреволюционного белогвардейского заговора на Черниговщине // Известия Губернского исполнительного комитета Советов рабочих, селянских и красноармейских депутатов Черниговщины. – Чернигов, 1919. – №136. – 31 июля. – С.2.
13. Революційний трибунал // Вісті ВУЦВК. – К., 1919. – №87 (114). – 10 липня. – С.2.
14. Революційний трибунал // Вісті ВУЦВК. – К., 1919. – №114 (141). – 10 серпня. – С.2.
15. Сергійчук С. Л. Функціонування революційного трибуналу на Поділлі у 1920–1923 рр. / С. Л. Сергійчук // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. – Вип.4. – Сер.: Історія. – Вінниця, 2002. – С.68–74.
16. Смертные приговоры в народных судах // Известия ВУЦИК. – К., 1919. – №70 (97). – 20 июня. – С.2.
17. Суслу Д. С. Історія суду Радянської України (1917–1967 рр.) / Д. С. Суслу. – К.: Видавництво Київського ун-ту, 1968. – 229 с.
18. Телеграммы // Известия ВУЦИК. – К., 1919. – №70 (97). – 20 июня. – С.2.
19. Телеграммы // Коммунист. – К., 1919. – №110 (138). – 18 июля. – С.2.
20. Хроника // Известия Губернского исполнительного комитета Советов рабочих, селянских и красноармейских депутатов Черниговщины. – Чернигов, 1919. – №154. – 2 августа. – С.2.
21. Хроника // Известия Губернского исполнительного комитета Советов рабочих, селянских и красноармейских депутатов Черниговщины. – Чернигов, 1919. – №162. – 12 августа. – С.2.
22. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. – Т.1. 1917–1941 рр. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – 772 с.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.28. – Оп.1. – Спр.1. – 29 арк.
24. Там само. – Спр.5. – 9 арк.
25. Там само. – Спр.33. – 199 арк.
26. Там само. – Спр.51. – 53 арк.
27. Там само. – Спр.55. – 97 арк.
28. Там само. – Спр.86. – 368 арк.
29. Там само. – Спр.105. – 10 арк.
30. Там само. – Спр.111. – 29 арк.
31. Там само. – Спр.114. – 170 арк.
32. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.21. – 66 арк.
33. Там само. – Спр.114. – 170 арк.
34. Там само. – Спр.115. – 182 арк.
35. Там само. – Спр.192. – 153 арк.
36. Там само. – Спр.321. – 126 арк.
37. Там само. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.263. – 326 арк.
38. Там само. – Ф.57. – Оп.2. – Спр.198. – 134 арк.
39. Чуваков О. А. Судові реформи на Україні в 1919 році / О. А. Чуваков // Правова держава. 2000. №2. – О.: Астропринт, 2000. – С.54–56.

References

1. Bukov V. A. Ot rossijskogo suda prisjazhnyh k proletarskomu pravosudiju: u istokov totalitarizma / V. A. Bukov; Rossijskaja pravovaja akademija, Mezhdunarodnyj juridicheskij in-t. – M.: Arheograficheskij centr, 1997. – 452 s.
2. Voенно-революционныj tribunal // Izvestija Har'kovskogo soveta i gubernskogo ispolnitel'nogo komiteta rabochih, krest'janskij i krasnoarmejskij deputatov. – Har'kov, 1919. – №85. – 5 aprelja. – S.3–4.
3. Grynjuk V. O. Sud radjans'koi' doby / V. O. Grynjuk // Chasopys Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Pravo». – 2012. – №2 (6) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12hvosrd.pdf>.
4. Dekrety Sovetskoj vlasti / [Red. Kollegija: G. D. Obichkin]. – T.5. – M.: Politizdat, 1971. – 702 s.
5. Delo predsedatelja volynskogo revkoma // Kommunist. – K., 1919. – №121 (149). – 31 ijulja. – S.2.
6. Kozhevnikov M. V. Istorija sovetskogo suda / M. V. Kozhevnikov; red. I. T. Goljakov. – M.: Juridicheskoe izdatel'stvo Ministerstva justicii SSSR, 1948. – 376 s.
7. Krasnyj sud // Izvestija Odesskogo soveta rabochih, krest'janskij i krasnoarmejskij deputatov. – Odessa, 1919. – №72. – 27 ijunja. – S.2.
8. Mestnaja zhizn' // Izvestija Odesskogo soveta rabochih, krest'janskij i krasnoarmejskij deputatov. – Odessa, 1919. – №71. – 26 ijunja. – S.2.
9. Na zahyst revolucii' // Visty VUCVK. – K., 1919. – №89 (116). – 12 lypnja. – S.2.
10. Organizacija Revoljucionnogo Tribunala // Izvestija Chernigovskogo Vremennogo Voенно-Революционнogo komiteta. – Chernigov, 1919. – №25. – 15 fevralja. – S.3.
11. Prikaz po Har'kovskomu voенно-sudebnomu okrugu // Izvestija Har'kovskogo soveta i gubernskogo ispolnitel'nogo komiteta rabochih, krest'janskij i krasnoarmejskij deputatov. – Har'kov, 1919. – №135. – 11 ijunja. – S.3.
12. Raskrytie kontrevoljucionnogo belogvardejskogo zagovora na Chernigovshhine // Izvestija Gubernskogo ispolnitel'nogo komiteta Sovetov rabochih, seljanskij i krasnoarmejskij deputatov Chernigovshhiny. – Chernigov, 1919. – №136. – 31 ijulja. – S.2.
13. Revoljucijnyj trybunal // Visty VUCVK. – K., 1919. – №87 (114). – 10 lypnja. – S.2.
14. Revoljucijnyj trybunal // Visty VUCVK. – K., 1919. – №114 (141). – 10 serpnja. – S.2.
15. Sergijchuk S. L. Funkcionuvannja revoljucijnogo trybunalu na Podilli u 1920–1923 rr. / S. L. Sergijchuk // Naukovi zapysky Vinnyč'kogo derzh. ped. un-tu im. M. Kocjubyn's'kogo. – Vyp.4. – Ser.: Istorija. – Vinnyčja, 2002. – S.68–74.
16. Smertnye prigovory v narodnyh sudah // Izvestija VUCIK. – K., 1919. – №70 (97). – 20 ijunja. – S.2.
17. Suslo D. S. Istorija sudu Radjans'koi' Ukrai'ny (1917–1967 rr.) / D. S. Suslo. – K.: Vydavnytvo Kyi'vs'kogo un-tu, 1968. – 229 s.
18. Telegrammy // Izvestija VUCIK. – K., 1919. – №70 (97). – 20 ijunja. – S.2.
19. Telegrammy // Kommunist. – K., 1919. – №110 (138). – 18 ijulja. – S.2.
20. Hronika // Izvestija Gubernskogo ispolnitel'nogo komiteta Sovetov rabochih, seljanskij i krasnoarmejskij deputatov Chernigovshhiny. – Chernigov, 1919. – №154. – 2 avgusta. – S.2.
21. Hronika // Izvestija Gubernskogo ispolnitel'nogo komiteta Sovetov rabochih, seljanskij i krasnoarmejskij deputatov Chernigovshhiny. – Chernigov, 1919. – №162. – 12 avgusta. – S.2.
22. Hronologichne zibrannja zakoniv, ukaziv Prezydii' Verhovnoi' Rady, postanov i rozporjadzen' urjadu Ukrai'ns'koi' RSR. – T.1. 1917–1941 rr. – Kyi'v: Derzhavne vydavnytvo politychnoi' literatury URSR, 1963. – 772 s.
23. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F.28. – Op.1. – Spr.1. – 29 ark.
24. Tam samo. – Spr.5. – 9 ark.
25. Tam samo. – Spr.33. – 199 ark.
26. Tam samo. – Spr.51. – 53 ark.
27. Tam samo. – Spr.55. – 97 ark.
28. Tam samo. – Spr.86. – 368 ark.
29. Tam samo. – Spr.105. – 10 ark.
30. Tam samo. – Spr.111. – 29 ark.
31. Tam samo. – Spr.114. – 170 ark.
32. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.1. – Op.20. – Spr.21. – 66 ark.
33. Tam samo. – Spr.114. – 170 ark.
34. Tam samo. – Spr.115. – 182 ark.
35. Tam samo. – Spr.192. – 153 ark.
36. Tam samo. – Spr.321. – 126 ark.
37. Tam samo. – F.5. – Op.1. – Spr.263. – 326 ark.
38. Tam samo. – F.57. – Op.2. – Spr.198. – 134 ark.
39. Chuvakov O. A. Sudovi reformy na Ukrai'ni v 1919 roci / O. A. Chuvakov // Pravova derzhava. 2000. №2. – O.: Astroprynt, 2000. – S.54–56.

Cherevychnyi G. S., PhD in History, Associate Professor of Department of Contemporary History of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv)

Danylenko R. M., lecturer, Municipal Higher Educational Institution of Kyiv Regional Council «Bohuslav humanitarian college named after I. S. Nechuy-Levytsky» (Ukraine, Bohuslav), danulenko@ukr.net

The repressive activity of revolutionary tribunals in Ukraine in 1919

The process of formation of the Soviet judicial system and its component – revolutionary tribunals in Ukraine is revealed. The features of the organization and functioning of revolutionary tribunals in Ukraine in 1919 are elucidated. The structure and activities of the military and revolutionary tribunals in Ukraine in 1919 are examined. Revolutionary tribunals place in the Soviet repressive and punitive system is characterized. The article deals with the regional features of the repressive practices of the revolutionary tribunals in 1919. A special attention is given to the repressive activities of the Emergency Military Revolutionary Tribunal in Chernigov, which sentenced in most cases without investigation or interrogation. On the basis of archival sources investigated the practice of commutation of sentences the revolutionary tribunals by presidium of VUTsIK. The article deals with the struggle of revolutionary tribunals versus malfeasance Soviet law enforcement agencies. On M. Kruchinski example is demonstrated that the main implementers of the Red Terror were justified by revolutionary tribunals for their wrongful acts.

Keywords: revolutionary tribunals, repression, executions, the Bolsheviks, Ukraine.

* * *

УДК 930.1:316.423.3 Міяковський

Сидорова О. М.,

здобувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), e.sydorova@gmail.com

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ ВОЛОДИМИРА МІЯКОВСЬКОГО

Досліджується відображення історії українського суспільно-політичного руху XIX ст. у творчій спадщині відомого українського історика та архівіста Володимира Міяковського. Розглянуто праці В. Міяковського щодо повстання декабристів, його вплив на розвиток суспільно-політичного руху в Україні та на формування ідеології Кирило-Мефодіївського товариства.

Проаналізовано праці В. Міяковського щодо представників «шістдесятників» та українського громадського руху в 1870–1880-х рр.

Ключові слова: В. Міяковський, декабристознавство, Кирило-Мефодіївське братство, шістдесятники, український суспільно-політичний рух XIX ст.

Вагомим джерелом для дослідження історії українського суспільно-політичного руху XIX ст. є наукова спадщина Володимира Варлаамовича Міяковського – архівного діяча, історіографа, літературознавця, дослідника джерел, бібліографічних, біографічних фактів і текстологічних матеріалів. У своїх наукових розвідках В. Міяковський дослідив повстання декабристів, його вплив на розвиток суспільно-політичного руху в Україні та на формування ідеології Кирило-Мефодіївського товариства, проаналізував витоки та діяльність Кирило-Мефодіївського братства, програму товариства, його склад, а також світогляд та діяльність окремих його членів та аналізував історіографію